

CSECSEMŐGYILKOSSÁGOK A 17. SZÁZADI MAROSVÁSÁRHELYEN

Kulcsszavak: *Erdély; kora újkor; igazságszolgáltatás; csecsemőgyilkosság*

A csecsemőgyilkosságot a paráznasággal összefüggő, az újszülöttek élete ellen általában nők által elkövetett bűncselekménynek tekinthetjük. A kora újkorban is a legalantasabb tettek tartották, és iszonyatos kegyetlenséggel büntették. Elég, ha csak a szepességi szászok törvénykönyvét említjük, mely a legkegyetlenebb módszereket írta elő a gyerekgyilkosok megbüntetésére.¹ A *Tripartitum* II. rész 43. cím 5. cikkelye szerint a férjüket, szüleiket vagy magzatjukat megölő nők egyaránt a hűtlenség vétkebe estek, ami főbenjáró büntetést vont maga után, és általában lefejezést jelenthetett, de számos joghatóság jóval kegyetlenebb kivégzési módokat is alkalmazott.²

A csecsemőgyilkosság minden esetben egy másik bűntény, a paráznaság elfedését szolgálta, amelyet a szolgálók, lányok, egyedülálló nők próbáltak palástolni azért, hogy igyekeztek megszabadulni tettük cáfolhatatlan bizonyítékától, a megszületett gyermektől.³ A magzat jogait már születése előtt figyelembe vette a bíróság, így elpusztítása a születés után az anyai kötelesség elmulasztása mellett más jelentős társadalmi szabályokat is áthágott. Számos esetben a bíróság addig várt az ítélet fogantatásával, amíg nem bizonyosodott meg teljesen a tettes bűnösségéről, vagy amíg a vádlott fizikai állapota lehetővé nem tette a büntetés végrehajtását. A halasztások nemegyszer azt a lehetőséget is megadták a gyanúsított számára, hogy jobban felkészüljön saját védelmére, és ez nemegyszer sikerrel is járt, a vádlott megszúrta enyhébb büntetéssel.⁴

* GYÖRGY ÁRPÁD BOTOND (1992), történész, doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Történeti Intézet, Kolozsvár, abgyorgy@gmail.com

1 BLAZOVICH László: *A Szepesség joga és a Szász Tükör = Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Szerk. CSUKOVITS Énikő–LENGYEL Tünde. MTA TTI, Bp., 2005 (Társdalom és művelődéstörténeti tanulmányok 35 – a továbbiakban *Bártfától Pozsonyig*). 159–186.

2 *Werbőczy István Hármaskönyve*. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor–ÓVÁRI Kelemen–MÁRKUS Dezső. Franklin Társulat, Bp., 1897 (Magyar Törvénytár 1000–1895). 307.

3 BLANKA SZEGHYOVÁ: *Erőszak és konfliktuskezelés a polgárok mindennapi életében a 17. században = Bártfától Pozsonyig*. 234–235.

4 PÉTER Katalin: *Magánélet a régi Magyarországon*. MTA BTK TTI, Bp., 2012. 128–130

A csecsemőgyilkosságot a szakirodalom, sok más bűntény mellett, a női bűncselekmények közé sorolja. A 18. századi Kolozsváron például a paráználkodás, pletykálkodás és boszorkányság mellett szerepel.⁵ Az elemzett 18. századi hiányos kolozsvári jegyzőkönyvek adatai alapján a leggyakrabban nőkkel kapcsolatba hozható bűncselekményhez, a paráznasághoz képest (45%) a csecsemőgyilkosságok aránya jelentősen eltörpült (4%).⁶ Habár nem végeztem hasonló számításokat a 17. századi Marosvásárhely vonatkozásában, az adatok itt is azt sugallják, hogy a csecsemőgyilkosságok száma jóval alacsonyabb volt, mint a paráznasági eseteké. A szakirodalom nem foglalkozott ennek az okaival, de vélhetően a kor egészségügyének színvonala miatti gyakori vetélések lehettek ennek az egyik oka. Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy nem minden parázna esett teherbe, a teherbe esettek többsége pedig vélhetően vállalta a házasságon kívül született gyerek felnevelését. A csecsemőgyilkosságok esetén – amint a marosvásárhelyi példákban is látni fogjuk – a bűntényre a közösségben terjedő pletyka vagy a halott csecsemő testének előbukkanása hívta fel a figyelmet. Természetesen, egy megtalált holttest egyből a hatósági eljárás megindítását eredményezte, de gyakran a szóbeszéd is elvezethetett az esetek kivizsgálásához.

Erdélyből leginkább a kolozsvári esetek ismertek, főként a 16., illetve a 18. századokból. Pakó László egyik tanulmánya a 16. század utolsó évtizedeinek az eseteit mutatja be.⁷ Nem egyenként tárgyalja az ügyeket, hanem egy egységes képet igyekszik kialakítani a kolozsvári eljárások sajátosságairól. Megfigyelhető, hogy holttest vagy kézzel fogható bizonyítékok hiányában ritkán hoztak elmarasztaló ítéletet csecsemőgyilkossági ügyben. Ha már magát a szülés tényét nem lehetett letagadni, a védekezés elsősorban azzal érvelt, hogy a gyermek halva született.⁸ A korábbinál bővebb kitekintést nyújt szintén Pakó Lászlónak egy román nyelvű tanulmánya. Abban a szerző más erdélyi eseteket is bemutat, elsősorban olyanokat, amelyek főként kirótt büntetéseik miatt kaptak nagy nyilvánosságot, és más színben tüntetik fel a bíróságok munkáját. Nem egyszerűen a vádlott megszégyenítése miatt emel ki eseteket, hanem az eljárások alapossága és az ítélet-végrehajtás kegyetlensége okán is.⁹

5 FEHÉR Andrea: *Bűn és bűnhődés. Nők által elkövetett bűncselekmények megítélése a 18. századi Kolozsváron* = *Cluj–Kolozsvár–Klausenburg 700. Vároštörténeti tanulmányok*. Főszerk. LUPESCU MAKÓ Mária. EME, Kvár, 2018 (a továbbiakban FEHÉR: *Bűn és bűnhődés*). 19–23.

6 Uő: *Investigating Infanticide in 18th Century Cluj*. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia* 59(2014). 2. sz. (a továbbiakban FEHÉR: *Investigating Infanticide*) 54.

7 PAKÓ László: *Kényszer vagy erkölcsi romlottság? Csecsemőgyilkosságok Kolozsvárt a 16. század utolsó évtizedeiben*. *Korunk* III/XIV(2003). 3. sz. 84–93.

8 Uo. 85.

9 Uő: *Scurte vieți omenesti. Pruncucideri din Cluj la sfârșitul secolului al XVI-lea* = *Anuarul Școlii Doctorale "Istorie Civilizație. Cultură"*. I. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005. 203–212.

Szintén kolozsvári, de ezúttal 18. századi eseteket dolgoz fel Fehér Andrea is. Tanulmányában a csecsemőgyilkosságok vizsgálata mellett más, nők által elkövetett bűncselekményekkel is foglalkozik. A csecsemőgyilkosságokkal párhuzamban rámutat más, olyan bűncselekményekre is, amelyek csecsemők halálához vezettek, mint például az újszülöttek magára hagyása vagy gondozásuk elmulasztása, és szól az alkalmazott bírósági eljárásokról is. A 18. századi ügyekben is csak konkrét bizonyítékok esetén ítélték halálra a nőket, azonban akkor sem feltétlenül hajtották végre az ítéletet. A legtöbb esetben néhány hónap után fizikai büntetésre ítélték a vádlottakat, főleg ha a gyermek halála baleset, például leforrázás folytán történt.¹⁰

A 17. századi Marosvásárhelyen több esetben találkozhatunk olyan perekkel, amelyeket általában fiatal lányok ellen indítottak. Ezek általában szolgálók voltak, vagy más alacsonyabb társadalmi osztályból származtak. Mivel a korban hatékony fogamzásgátlás – a megszakított közösülésen kívül – nem létezett, a tiltott szexuális kapcsolatba bonyolódó nők könnyen teherbe eshettek. Aki magát nem akarta megálázó eljárásoknak kitenni, vagy fiatalként teljesen ellehetetleníteni saját szociális helyzetét, a születendő magzatot igyekezett elrejtetni, ezzel is tovább titkolva terhességét és parázna tettet.¹¹

Fontos és eddig nem kellően kutatott téma az is, hogy miként viszonyultak a családtagok, a szomszédok vagy az egyszerű emberek ezekhez a lányokhoz, nőkhez. A terhesség jeleit sok esetben el lehetett rejteni, azonban az már gyanút kelthetett, ha valaki nem volt hajlandó mások előtt levetkőzni. A hirtelen hízás, a rosszulletek, a hangulatváltozások mind a terhességnek lehettek a jelei. Ezekre, mint a terhesség biztos jeleire, sokan hivatkoztak is vallomásaikban, de e „nyilvánvaló” jelek ellenére senkit meg nem gyanúsítottak. Persze, ezek elsősorban önmagukat mentő vallomások voltak, ugyanis már a paráznaságot is jelenten kellett volna a városi hatóságoknak. Úgy tűnik, hogy a társadalom és a városvezetők még a 18. században is egy bizonyos szintig elnézték a szexuális kilengéseket és az álcázott prostitúciót. Budán is csak a legkirívóbb esetekben léptek fel, akkor is elsősorban a rendi társadalom legalján állókkal szemben.¹²

A következőkben néhány olyan példát szeretnék bemutatni a 17. századi Marosvásárhelyről, amikor csecsemőgyilkosság miatt indult peres eljárás. Fontos leszögezni, hogy a csecsemő holttestének hiányában eljárás nem indult, bár abban az esetben,

10 FEHÉR: *Investigating Infanticide*. 52–65.

11 TÓTH István György: „*Komám nincs és feleségem vagyok*”. *Meddőség és fogamzásgátlás a 18. századi magyar parasztságnál* = *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*. Szerk. ZIMÁNYI Vera. MTA BTK TTI, Bp., 1994. 133–143.

12 GÉRA Elenóra: *Házasság Budán. Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726*. MTA BTK TTI, Bp., 2019. 238–241.

ha egy lány a szülés fizikai tüneteit mutatta (hirtelen összeeső has, nemi szervi vérzés, tejelválasztás), akkor a nyomozást a holttest hiányában is elkezdhatték. A vallomások azt mutatják, hogy egy ilyen ügy felkavarta a város életét, többen kérdőre is vonták a fogságba vetett gyanúsítottakat. Nem feltétlenül bántó szándékkal tették ezt, a legtöbb esetben a vallomásokból a sajnálat és együttérzés hangjai is kihallatszanak. Legtöbben azt bánták, hogy nem volt ki megakadályozza a lány parázna tettetét.

A pereket olvasva, nehéz eligazodni a pletyka és az igazság között, elsősorban az apa személyének és a teherbe esés körülményeinek tekintetében. Nem egy esetben egyes tanúk fiatal, feltehetőleg jóval húsz év alatti lányokat vádoltak azzal, hogy az ország számos pontján paráználkodtak már, más tanúknak viszont nem volt tudomásuk semmiről. Továbbá a városban senkinek sem tűnt fel, ha egy hajadon évekre eltűnt, majd hirtelen hazatért. A városban belül történt parázناسági esetek is érdekesek, hiszen a szeretők köre tanúról tanúra bővült. Ha az anya nem tesz rá utalást, ritkán van esély az apa személyének azonosítására. Ugyanakkor a pereknek vannak olyan elemei, amelyek ismétlődnek: minden ügy egy pletyka vagy egy megtalált holttest miatt indult; mindenik leányanya a gyermek születéskor meglévő rossz fizikai állapotát vagy a halva születést hozta fel mentségül. A vallomások szerint a legtöbb esetben a leányanyáknak sikerült eltitkolni a terhességüket.

A vallomások arra is rámutatnak, hogy ugyan a csecsemőgyilkosságok társadalmilag megvetendő cselekedeteknek számítottak, mégis vallomásaikban sokan próbálták védeni a vádlottakat, főként, ha barátokról vagy azok gyerekeiről, esetleg szomszédaikról volt szó. A hatóságok igyekeztek ugyan a vádpontoknak alaposan utánajárni, de csak biztos, kézzelfogható bizonyítékok alapján hoztak főbenjáró ítéletet. Egyes esetekben a tanúk mintha egy jól begyakorolt történetet adtak volna elő. Nem elképzelhetetlen, hogy saját, szubjektív megítélésük szerint valóban igaznak vélték vallomásaikat, melyeket azonban saját világképük és gondolataik erősen befolyásoltak. Így olyan történeteket meséltek el, vagy úgy mesélték el azokat, hogy, még ha nem is a teljes igazságot mutatták be, nyilvánvaló hazugságnak ne legyenek nevezhetők, és egyúttal a vádlott számára is kevésbé legyenek ártalmasak. Az is megfigyelhető, hogy a családok, nyilvánvalóan szülői szeretetből, igyekeztek megmenteni teherbe esett lányaik életét. A csecsemőgyilkosságok ugyanakkor, mint erkölcsileg mélyen elítélendő esetek, a közösségre is hatottak. Azonban a közösség vádjai vagy lappangó pletykák alapján nem ítélték el senkit, inkább esélyt adtak a vádlottnak az esküvel való szabadulásra. Ezzel a tanács is megtette kötelességét, és a lelkiismerete is tiszta maradt, mert senki olyat nem küldött halálba, akinek tette kétséget kizáróan nem bizonyosodott be. Az eskü és az ezt követő esetleges száműzetés viszont helyreállította a közösség igazságérzetét.

Az egyik első, jobban dokumentált perben 1630. február 12-én vették fel a vallomásokat Czikor Erzsébet ügyében. Elöljáróban érdemes megemlíteni, hogy a lány

nem is igazán védekezett a vádak ellen, nem tagadta sem a szülés tényét, sem azt, hogy ő lenne a csecsemő anyja. A magzatot a vádlott apjának, Czikor Györgynek az inasa találta meg a kamaraszéken, azaz az árnyékszéken. Várba vitele idején többen azt tudakolták a lánytól, hogy miért nem mondta meg anyjának a tettét. A vizsgálat során a lány anyját is kikérdezték, aki a tanúk szerint végig a lánya mellett maradt. Sok vele szóba álló személynek, köztük több tekintélyes polgárasszonynak is feltűnt, hogy a lány teste nagy fizikai változásokon ment át. A lány védekezését elsősorban arra építette, hogy gyereke halva született. Azt is beismerte, hogy kapcsolatot tartott fenn egy Szőke Péter nevű legénnyel, akiről azt állította, hogy házasságot ígért neki, és hogy biztosította őt arról, hogy szexuális együttlétükből nem származhat semmi baja. A szülés körülményei is szólhatnak a halvaszületés mellett, ugyanis Czikor Erzsébetnél a szülés egy esést követően indult be. A nők és a férfiak egyaránt tisztában voltak azzal, hogy a lány havi vérzésének elmaradása és terhessége összefüggtek, viszont azt is tudták, hogy ez nem mindig jelentett feltétlenül terhességet, hanem más szervi bajra is utalhatott.¹³

A lány Kocsis Mihálynak azt mondta, hogy a szülés után ő vágta el a köldökszínort. Ezt követően a gyermeket a moslékos cseberbe rejtette, majd miután fizikailag már elég erősnek érezte magát, ő vitte az árnyékszékre, és ő dobott rá gazt is. Szintén e tanú szerint a lány rájött, hogy a havi vérzés elmaradása valamit jelenthetett, de nem ismerte fel a veszélyt. Amíg a lányt anyja és nénye a várba bekísérte, nekik is azt mondta, hogy a házban talált késsel vágta el a köldökszínort.¹⁴ Mészáros Imréné vallomásában megerősítette a korábbi nyilatkozatokat, de azt is hozzátette, és ezzel besározta a lányt, hogy tudomása szerint a lány Mezőkölpényben (Székely-Mezőségen) katonákkal élt együtt, és ott is született törvénytelen gyermeke. Varga Balászné szerint Székelyföldön élt együtt a katonákkal.¹⁵

A történet igazságmagvát keresve, az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy Czikor Erzsébet beleszeretett Szőke Péterbe, aki mint afféle vándorlegény könnyedén elcsábította a lányt. Szinte biztos, hogy a közös együttlétért cserébe házasságot ígért neki, de egy idő után továbbállt. A lány feltehetőleg reménykedett, hogy a legény betartja ígéretét, de ez nem történt meg. Vélhetően a család nem minden tagja tudott a lány

13 A Román Nemzeti Levéltárak Maros Megyei Igazgatósága, Marosvásárhely [Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, Târgu Mureș], 9. fond: Marosvásárhely municípium levéltára [Fond nr. 9.: Primăria municipiului Târgu Mureș], 118. levéltári mutató: Adminisztratív és ítélkezési iratok [Inventar nr. 118.: Documente administrative și judecătorești], 291. csomó [fasc. 291.], 190^v–192^v. A per anyaga kiadva: Vígh Károly: *Asszonyok és férfiak tüköre. Tanúvallomások a XVII. századból*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1999. 55–61. Megjegyezzük azonban, hogy a szerkesztő kihagyott a forrás szövegéből néhány, vélhetően számára érdektelennek tűnő részt.

14 Uo. 193^r.

15 Uo. 193^r.

terhességéről, különben nem saját házukban rejtették volna el a halott csecsemőt, esélyt adva így az apa egyik inasának a holttest megtalálására, egyben kiteve a családot a gyanúnak és az azzal járó megbélyegzésnek. Mindenben támogatták lányukat, hiszen az anya vele volt akkor is, amikor elfogták. A gyerek halvaszületésével kapcsolatban utólag nem lehet semmi biztosat tudni. A lány ijedtségéből ítélve nem kizárt, hogy koraszülés történhetett. Másfelől már-már ijesztően kerek és koherens az a történet, amelyet a lány elfogásakor mondott, és amelyhez a tanúvallomások alapján végig tartotta is magát. A 17. században senki nem tudta pontosan megállapítani, mikor és hogyan halt meg egy csecsemő, ha nem volt rajta semmilyen külső beavatkozásra utaló nyom.

Nem ismerjük az ítéletet, azonban a tanács ezekben az esetekben, betartva a törvény előírásait, csak kétséget kizáró bűnösség esetén ítélte el a gyanúsítottakat. Mivel azonban nem tudták bizonyítani az élve születést, valószínűleg csak paráznaságért büntették a lányt. Minthogy néhány évvel később a család egy vérdíj törlesztése okán elvesztett házrészért perelt, feltételezhető, hogy lányuk érdekében váltak meg az ingatlantól. A paráznaság miatt ugyanis a városból kiűzték, de élete megmaradt, és így a család esélyt kapott, hogy egy távolabbi településen, megfelelő hozomány mellett, férjet találjanak lányuknak. A per ugyan törést jelentett a család életében, de az apa többször feltűnt később is a forrásokban.

A jegyzőkönyvek alapján a Czikor család mind vagyonát, mind státuszát tekintve a városi középosztályhoz tartozott. A városban több tekintélyes családdal, például oldalágon a Borsos családdal álltak rokonságban, akikkel bizonyos örökségrészek fellett perbe is mentek.¹⁶ Az apa Egresi Bálinttal közösen már 1606 és 1610 között részt vett kisebb üzleti vállalkozásokban, többek között bort árultak a Marosvásárhely melletti katonai táborban. A sikeres üzletet azonban nem osztozás, hanem veszekeedés követte,¹⁷ de ez nem akadályozta meg őket újabb üzleti kapcsolatok kialakításában. 1633–1634-ben egy újabb üzleti vita kapcsán kerültek ismét bíróság elé. Ekkor Czikor Györgyöt az alperes szerepében találjuk, aki vádlója szerint kilenc forinttal tartozott neki, és kurvafiának nevezte őt.¹⁸ 1617-ben Szabó Istvánnal pereltek egy házért.¹⁹ Ugyanabban az évben Vas Márton városszolga ellen indított pert, akit szolgájának bántalmazásával vádolt.²⁰ Az 1624-es években újabb peres ügyeik voltak. Az apa Rákosi Istvánnét perelte, aki, az ítélet szerint, felperesi eskü esetén kétszer akkora összeget kellett, hogy visszafizessen, mint amekkora az általa okozott kár volt.²¹

¹⁶ Uo. 290. cs. 102^v–103^r.

¹⁷ Uo. 104^v.

¹⁸ Uo. 86^v–87^r.

¹⁹ Uo. 35^r–36^v.

²⁰ Uo. 22^r–23^r.

²¹ Uo. 184^r.

Ugyanebben az évben egy zálog miatt Czikor Györgyné is konfliktusba került egy bizonyos Hajdú Mártonnéval, perük a következő évre is áthúzódott.²²

Úgy tűnik, hogy a családot anyagi értelemben is megrázhatta az eset, ugyanis az apán többen is próbáltak kisebb adósságokat behajtani.²³ Vélhetően ő sem élt példás családi életet, egyike volt Varga Menyhátrné Tóth Kata számos szeretőjének, akivel 1631-ben többen látták csókolózni.²⁴ 1632-ben a tanáccsal szemben elkövetett becsületsértésért perelték be.²⁵ 1634-ben Csíki György és Borbély Andrásné perelte be, mivel azt terjesztette róluk, hogy egymás szeretői. A városi tanács bocsánatkérésre szólította fel, és figyelmeztették, hogy 100, illetve 50 forintra büntetik, ha nem fejezi be a pletykálkodást.²⁶ 1637-ben felesége tűnik fel a forrásokban, ekkor Borsos Istváné és Nagy Szabó Péterné próbáltak tőle megszerezni egy házrészét. Mint kiderült, a ház eredetileg Czikor Györgyné kezében volt, de egy vérdíj törlesztése miatt elvesztették azt.²⁷ Ugyanebben az évben Czikor Györgyné rágalmazás miatt beperelte Török Jánosnét és Nagy Miklósnét is,²⁸ majd Fekete Jánosné őt is perbe hívta hamis tanúzás miatt.²⁹ Czikor György 1638-ban verésért lányunokája nevében indított pert Nyerges János ellen.³⁰ Nevéről élete alkonyán is kétes ügyekkel kapcsolatban hallunk. 1642-ben Szántai János deák perelte be, mivel a segesvári országgyűlésen többedmagával részben megitták, részben pénzért eladták a városi küldöttségnek a segesvári tanács által kiutalt borát.³¹ Ezt követően Czikor György eltűnik a forrásokból, 1643-ban pedig Czikor Márton tűnik fel hasonló ügyekben (verekezés, sértegetés).³²

Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a család életében legalábbis egy kisebb mértékű anyagi veszteséget okozott az ügy, és csökkenhetett a városon belüli tekintélyük is. Látszik, hogy korábban is több becsületsértési ügyük, illetve zavaros anyagi ügyleteik voltak, tehát ilyen téren volt már a családnak „hírneve” a városban, amely aztán a lányuk életével kapcsolatosan is feltűnik a vallomásokban.

Másfajta védekezési módot választott 1643-ban Csonka Tímár János lánya, Anna és családja. A Csonka Tímár család szintén a városi társadalom középrétegéhez tar-

22 Uo. 194, 199^v–200, 235^v.

23 Uo. 86^v–87^r.

24 Uo. 291. cs. 54^r–56^v.

25 Uo. 104^v.

26 Uo. 290. cs. 40^r.

27 Uo. 292. cs. 77^r.

28 Egyetlen tanú bizonyította, hogy volt valami vita közöttük. Uo. 95^r.

29 Uo. 100^v–101^r.

30 Uo. 162^r.

31 Az esetet hosszasan tárgyalták, úgy tűnik, hogy a két fél egy adott ponton össze is verekedett. Uo. 316^r–317^r; 329, 356^v–357^r, 360, 363^v.

32 Uo. 388^v–389^r.

tozott, viszonylag gazdag rokonsággal, azonban a család fénye vélhetően a családfő sérülése miatt megkophatott. A források alapján a családfő egyik keze sérült volt – innen a beszédes előneve is –, munkáját viszont, családtagjainak köszönhetően, folytathatta.³³

A Nagy Szabó családdal lehetek rokonságban, ugyanis 1626-ban Csonka Tímár János azért tiltotta Nagy Szabó Jánost egy díszes drágaköves szablya eladásától, mert arra ő is igényt tartott.³⁴ Valószínű, pénzre volt szüksége, emiatt kérhette ugyanezen év október 30-án Virág Varga Andrásról, hogy 30 forintnyi adósságát, kamattal együtt, csak Szent Márton napja után törleszthesse.³⁵ 1627. december 6-án Fodor Györgyöt és Polgár Bálintot is eltiltotta egy őt megillető örökség elidegenítésétől.³⁶

1631 decemberében egy beadvánnyal fordult a városi tanácshoz, amelyben azzal vádolta a vargacéh elöljáróit – Rác Balázst és Korláth Mátét –, hogy a céh privilégiumára hivatkozva betörtek hozzá, ott törtek-zúztak, megverték őt, és összesen 25 forintnyi kárt okoztak neki. Azt is elmondta, hogy panaszával azért a tanácshoz, és nem a varga céhhez fordult, mert a céhben mindenki rosszindulattal volt iránta, onnan nem remélhette igazának elismerését.³⁷

Tímár János – amint neve is mutatja – a tímármesterséget űzte, és együtt dolgozott családtagjaival. 1632-ben a városi malmot vezető Mihály mester beperelte őt és családját, állítva, hogy a malomárókban kifeszített bőreikkel túlságosan korlátozták malmának vízhozamát. A kialakult vita során a molnárlegények kigúnyolták a sérült kezű tímárt, és megfenyegették, hogy ha legközelebb is oda köti ki bőreit, szétvágják azokat.³⁸

A kézművesség mellett a korabeli családok egyik fontos bevétele a kocsmatartás volt. Csonka Tímár János is kocsmá fenntartásával egészítette ki jövedelmeit. Ezeket a kocsmákat a városi polgárok mellett a katonák látogatták gyakrabban. Csonka Tímár János 1634 novemberében összetűzésbe került Bodoki Márton hadnaggyal, aki részeg mulatozó katonái mellett az őket itató polgárt is megütötte.³⁹

Az anya, Anna először 1630-ban jelenik meg a városi jegyzőkönyvekben. Makkai Mészáros Istvánt perelte be, aki – gondolván, hogy az asszony forrázta le őt – nyilvánosan kemény szidalmakkal illette őt.⁴⁰ 1632-ben Szilágyi Varga Jánoson hajtott be 15 forintnyi tartozást.⁴¹

33 Uo. 291. cs. 102^r.

34 Uo. 290. cs. 262^v.

35 Uo. 265^r.

36 Uo. 302^v–303^r.

37 Uo. 291. cs. 60^v.

38 Uo. 102, 108^r.

39 Uo. 292. cs. 29^r, 31^r.

40 Uo. 291. cs. 225, 233^r.

41 Uo. 74^r.

A család életében az első jelentősebb törést valószínűleg az az 1638-ban tárgyalt eset okozta, amikor Csonka Tímár Jánost gondatlanságból elkövetett emberöléssel gyanúsították. A pert a két áldozat – Kismarjai Csizmadia István és Balogh Szűcs Mihály – özvegye indította. A vallomások szerint a besztercei sokadalomból hazafelé tartó Csonka akkora sebességgel előzte meg az áldozatok szekereit, hogy az felborult. Kérdéses, hogy a vádlott látta-e a balesetet vagy nem, de nem állt meg, hanem továbbhajtott. Az áldozatokat más vásárhelyi emberek ugyan kiszabadították a roncsok alól, de a két férj nem élte túl a szerencsétlenséget. A baleset következtében a terhes Csizmadia Istvánné gyermekét is megszülte, de az újszülött képtelen volt a táplálkozásra, így egy hét múltán elhunyt. A vallomások szerint a sietségben lévő és ideges tímárt valószínűleg versenyre hívhatták ki, melynek során a két szekér kereke összeakadt, az áldozatoké pedig felborult.⁴²

A csecsemőgyilkosság ügyében két nap vettek fel vallomásokat, november 17-én, illetve november 28-án. Csonka Tímár Anna története 1643. Szent Mihály napja körül kezdődött. Egy hajnalban Erdőbíró Lázár Györgyné egy ájult lányt talált a város piacterén, akit megpróbált azonnal felébreszteni. Az asszony észrevette, hogy a lány terhes, érezte a magzat mozgását is, de a lány tagadta terhességét, és rútul megszidta a nálánál alacsonyabb társadalmi állású asszonyt. Pár nappal később, Szűcs Zsigmond és Farkas Gergely tekintélyes polgárok kíséretében, a vélhetően bábáskodással is foglalkozó Erdőbíróné felkereste a lányt az apja házában, és több olyan fizikai jelt talált testén, melyek egyetelművé tették számára, hogy a lány nemrég szült. A lányt elfogták, és a várban ismét kivizsgálták, ahol Erdőbíróné mellett Moldvai Márton anyja, vélhetően egy másik tapasztalt városi bába is jelen volt. Lázár Györgyné vallomását azzal fejezte be, hogy szerinte a testi jelek arra utaltak, hogy a lánynak gyermeke született, amit a beindult tejelválasztása is alátámasztott. Emlékezett arra a párbeszédre is, melynek során az anya azzal védte a lányát, hogy ameddig nincs holttest, nincs, ami a gyilkosságot bizonyítsa. A korábban bemutatott ügyre hivatkozva hangoztatta, hogy Czikor György leánya esetében tudták, hogy férfiakkal volt viszonya, és megtalálták a csecsemő holttestét is, lánya esetében viszont, habár keresték, de nem akadtak a holttestre, és senki nem tudta megnevezni a lány szeretőjét sem.⁴³

A következő tanú a második bába, Moldvai Márton anyja, Margit volt, aki szerint a lány hasán és combján is mutatkoztak a szülés jelei. Azt is megjegyezte, hogy Lázár Györgyné folyamatosan vitatkozott a lánnyal, aki tagadta, hogy szült volna.⁴⁴ Sala Tamásné csupán annyit említett, hogy korábban a lány igen nagy hassal járt, de immáron ellaposodott.⁴⁵ Egy tanú, aki nem vett részt a kivizsgáláson, szintén említette

42 Uo. 292. cs. 122, 125^r.

43 Uo. 379.

44 Uo. 379^v.

45 Uo.

a vádlott gyors fogyását, és azt is, hogy sok jó szándékú asszony figyelmeztette a lányt, hogy el van nehezülve. Ő azonban tagadott, és szidta az őt gyanúsító asszonyokat. A tanú azt is szóvá tette, hogy több katona járt a lány házához, és szexuális kapcsolat fenntartását is gyanította.⁴⁶ Egy másik vallomás szerint elfogásakor a lány azzal indokolta hasának megnövekedését, hogy egy éve nem volt havi vérzése.⁴⁷ Takács Györgyné tanú, habár a szomszédságban lakott, csak a szolgálójától hallotta, hogy a lányt elfogták, és hogy nagy volt a hasa. Arról is hallott, hogy Varga Miklós szomszédja és Csonka Tímár János nagyon összeveszett, mivel utóbbi szerint Varga magához hívta a lányt, mely alkalomra pincéjét is kifűtötte, hogy alkalmas legyen egy szerelmi együttlétre. Azt is állította, hogy egyik éjjel egy katonával hált a lány.⁴⁸

A következő három tanú is csupán annyit tudott, hogy a lánynak nagy volt a hasa. Ezzel szemben Darabont Varga Maris azt is tudta, hogy a lány hasa a fejedelem fiának esküvője után kezdett el nőni, előtte pedig egy katona éjjel-nappal a lány körül legyeskedett, egyszer a szolgálójával el is hívatta őt a berekbe. Soós Kádár Jánosné Anna asszony még többet tudott a család életéről. Szerinte, amíg Csonka Tímár János és felesége otthonuktól távol koldult (!), addig a lány otthon maradt egy szolgálóval és egy katonával. Egy kiskorú szolgáló elmondása szerint a katona a lánnyal hált, és a házban különböző helyzetekben szeretkeztek. Az már vélhetően csupán pletyka volt, hogy a lány az apjával is hált volna.⁴⁹ Téglás Mihályné Kata asszony állította, hogy látta amint Csonka Tímár János a ház alatt orvosságot főzött a lánya számára, és hogy a család kisebbik lányát megdorgálták, mert az orvosságból ő is akart inni.⁵⁰ Téglás Mártonné Kata asszony csak annyit látott, hogy a lány a hátát a háznak vetve szenvedett, és hogy jelentős súlyfeleslege volt, azonban nem tudta ennek okát.⁵¹

A család kiállt a lány mellett, és feltehetőleg igyekeztek védeni őt, ezért több tanút is beidéztek, akik főként azt hangsúlyozták, hogy a lány havi vérzésének elakadása természetes jelenség is lehetett. Nagy Balogh Istvánné Varga Balázs Erzsók szerint vele is megtörtént, hogy a menstruációja elmaradt, és a tejelválasztása is megindult. Elmondása szerint havi vérzése annyira erős volt, hogy patakként folyt, és egy hétig ki sem tudott lépni a házból.⁵² Szövő Kata is hasonló bajairól beszélt, mondván, hogy megállt rajta a havi betegség. Feltóti Borcza Andrásné saját jó lelkére esküdött, hogy huszonnyolc esztendő korában, számára ismeretlen okból, egyik melléből három

46 Uo.

47 Uo. 379^v–380^r.

48 Uo. 380^r.

49 Uo. 380.

50 Uo. 380^v.

51 Uo.

52 Uo.

hónapon keresztül folyt a tej. A kolozsvári származású Nagy Kata asszony ifjúkorának Kolozsváráról tudott egy idősebb lány esetéről, aki havi vérzésének elmaradása miatt halt meg, miután tíz hónapig hasa meg volt duzzadva. Ő maga is idős nőként megtapasztalta a változó kor tüneteit, ugyanis többször elmaradt menstruációja.⁵³ Csere Andrásné azt állította, hogy ő sohasem menstruált, aminek szerinte az volt az oka, hogy Kolozsváron gazdaasszonya egy régi csuporból adott neki inni, majd a csuprot lefelé fordította, azóta pedig ő egyszer sem volt beteg.⁵⁴ November 17-én a védelem utolsó tanúja, Üszögh György, Csonka Tímár János napszámosa azt vallotta, hogy egy nap, munkája végeztével ura őt nem engedte be házába, mert állítása szerint ott egy beteg tartózkodott, holott korábban Varga Miklósné bemehetett ugyanoda.⁵⁵

A vallomások bevételének második napján a Csonka Tímár család tanúja, Dékány Miklósné Anna asszony került elsőnek sorra, aki a malomban beszélt a vádlottal. Vallomásában megerősítette, hogy a lány panaszkodott neki, hogy betegsége már rég nem volt rajta. Állította, hogy teste azóta puffad, amióta pár hónapja egy asszony egy csuporban főzött lével kínálta.⁵⁶ Nem tudni, hogy igazat beszélt vagy nem, de tény, hogy a kor emberei hittek az ilyen varázslatok hatásában. A tanúk által előadott történet azonban gyanúsán egybevág a lány védekezésével.

A vád tanúja, Selye Andrásné szolgálója már jóval életszerűbb vallomást tett. A lány azt állította, hogy azért nem mert hazamenni, mert gazdasszonya megverte, így inkább Csonka Jánosnál próbált elbújni. Amikor megérkezett a házhoz, Kis Annát az ágyban találta, aki igen betegnek mondotta magát, és a tanú valóban látta rajta a betegség jeleit. A fájdalomtól a lány éjjel többször is az anyját kiáltotta.⁵⁷ A vádlott álláspontját erősítendő, Erdőbíró Lázár Györgyné másodszor is vallomást tett. Korábbi vallomását kiegészítve elmondta, hogy amikor a piacon a lány testét vizsgálta, több vásárhelyi asszony – Varga Miklósné és Mészáros Máténé – is tanúsította, hogy Cserei Andrásné megesküdtött nekik, hogy az ő teje ragadt rá Csonka Tímár János leányára. A bábasszony olyan pletykákat is hallott, hogy a nő gyermekvesztésre alkalmas füveket adott a lánynak. Ezt megerősítette Darabont Varga Mihályné is, aki szerint több nő is megjegyezte, hogy habár a lány ott vajúdott mellettük, de folyton tagadott, és fogfájására panaszkodott, holott oldalát, fenekét és derekát fájalta.⁵⁸

Ennek a pernek sem ismerjük a végététét, viszont sok tanú vallott arról, hogy a lány egy különös betegségben szenvedett. A bíróság dolgát megnehezítette, a vádlottét viszont megkönnyítette, hogy holttest nem került elő. Erre hivatkozott a család is,

53 Uo. 380^v–381^r.

54 Uo. 381^r.

55 A tanú azonban nem találta furcsának a történeteket. Uo.

56 Uo. 385^v.

57 Uo.

58 Uo. 386^r.

amikor védeni próbálta a lányt. Tekintve azonban, hogy tímárkodással foglalkoztak, egy elvetett magzat eltüntetése nem kerülhetett különösebb erőfeszítésbe számukra.

A tanács általában óvatosan járt el az ilyen ügyekben. Ezt támasztja alá Lőrincz Barbara 1667-es esete is. A terjedő pletykák alapján a városi tanács egy városszolgával lefogatta őt, a tisztek pedig perbe fogták paráznaság és parázna kapcsolatából született újszülöttje meggyilkolásának vádjával. Először február 17-én, majd március 9-én tárgyalták az ügyet, mindkét alkalommal ítéletet is hoztak.⁵⁹ Tanúvallomások nem maradtak fenn. A nő határozottan tiltakozott a vádak ellen, szerinte csecsemője halva született. A tanács első fokon a paráznaság büntette miatt vesszőzést rendelt el,⁶⁰ de március 9-én ismét elővették ügyét. Habár a csecsemő holttestét megtalálták, a vizsgálat nem tudta megállapítani az élve vagy halva születés, illetve az esetleges gyilkosság tényét. Így az ítélezők a vádlottnak megadták a felmentő eskü lehetőségét, hangsúlyozva, hogy ha hitet tesz ártatlanságáról, akkor bebizonyosodott paráznasága miatt kiűzik a városból, ha viszont az eskütételt elmulasztja, végeznek vele.⁶¹

A bemutatott három csecsemőgyilkossági eset mellett a marosvásárhelyi anyag számos olyan ügyet tartalmaz, amelyekben felmerült a magzatvesztés vagy a csecsemőgyilkosság vádja, gyakran boszorkánysággal vagy prostitúcióval kapcsolatosan. Azok a nők, akik szexuális kicsapongásait házasságban élve és némi diszkrécióval követték el, némileg jobb helyzetben voltak, ugyanis tiltott kapcsolataikból fogant magzataikat, házaseletük gyümölcseinek álcázva, biztonságban hordhatták ki. Nem véletlen ugyanis, hogy számos házasságtörést követő válóperben emlegette a férj, hogy valójában nem ő volt a nyilvánosság előtt közösnek mondott gyermekük apja.⁶² Természetesen, a házasságtörés is hasonlóan szigorú megítélés alá esett.

Összegzésképpen kijelenthető, hogy a csecsemőgyilkossági esetek kivizsgálása során a bíróság alapos felderítőmunkát végzett, ami nem merült ki kizárólag a holttestek és a vádlottak kivizsgálásában. Ha a holttest hiányzott, megpróbálták megtalálni azt. Alaposan felkutatták a lehetséges tanúkat is, akik általában a szomszédok és az ismerősök közül kerültek ki. A vádlottak védekező stratégiái is érdekesek, a Kolozsváron tapasztaltakhoz hasonlítanak.⁶³ Marosvásárhelyen is meglepő tájékozottságról adtak tanúbizonyságot a vádlottak vagy azok családjai. Nemcsak hihető történetekkel próbáltak előállni, hanem részleges beismerések és szavahihető tanúk révén próbálták elérni, hogy a vádlottakat csupán a paráznasági vádak miatt ítélje el a bíróság. Az

59 Uo. 293. cs. 17^r, 17^v–18^r.

60 Uo. 17^r.

61 Uo. 17^v–18^r.

62 Uo. 291. cs. 150^v–153^r.

63 FEHÉR: *Bűn és bűnbódés*. 20–21.

ítélkezőknek viszont a helyes döntés meghozásában nem volt egyszerű dolguk, hiszen munkájukat nemegyszer egymásnak gyökeresen ellentmondó vallomások nehezítették.

INFANTICIDE IN 17TH CENTURY TÂRGU-MUREȘ

Keywords: *Transylvania; early modern era; justice; infanticide*

In the eye of the society, infanticide was a grave crime, and people expected severe sanctions from the courts. The study presents infanticide cases from Târgu Mureș from the seventeenth century, and – based on historical sources – it describes defence strategies used in court. Moreover, considering the economic and social situation of the families involved, the study outlines the profiles of the perpetrators in order to better understand them. It also seeks to understand not only, or not necessarily the motives behind the crimes, but also the attitudes of the witnesses and of the authorities, too. Therefore, it follows what the judges wanted to know, how the witnesses related to the perpetrators, or to what extent they tried to acquit or put them in an unfavourable light.

PRUNCUCIDERI DIN TÂRGU MUREȘ DIN SECOLUL AL XVII-LEA

Cuvinte-cheie: *Transilvania; epoca premodernă; justiție; pruncucidere*

În ochii societății pruncuciderea a fost o infracțiune gravă, iar lumea se aștepta la sancțiuni pe măsură din partea instanțelor de judecată. Studiul își propune prezentarea cazurilor din Târgu Mureș din secolul al XVII-lea, care alături de vinovăția inculpaților vorbesc și despre alte informații. Pe baza izvoarelor istorice lucrarea descrie strategii de apărare, și – luând în considerare situația economică și socială a familiilor implicate – încearcă să schițeze un profil al autorilor acestor fapte, care să ajute la o înțelegere mai bună a acestora. O înțelegere nu neapărat, sau nu doar a motivelor din spatele crimei, ci de asemenea a atitudinii martorilor și a autorităților. Studiul urmărește așadar să deslușească ce vor să afle juzii, cum se raportează martorii la făptași, în ce măsură încearcă să-i absolve de vină sau să-i pună într-o lumină nefavorabilă pe inculpați.